

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I

БРОЈ 1

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR I
VOLUME 1

Accepted on June 18th 2013, at the 6th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2013

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I
БРОЈ 1

Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности
од 18. јуна 2013. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Борђевић и академика *Предрага Пипера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2013

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Штампа
Colorgrafx, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2013

САДРЖАЈ

<i>Увод</i>	7
<i>Foreword</i>	9
ПРИКАЗАНЕ КЊИГЕ УТОРКОМ У САНУ (17. XII 1991 – 21. VI 2011)	11
ТРЕБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ (8. XI 2011 – 11. XII 2012).....	61
<i>Стари Грци : портрет једног народа / Иван Јордовић</i>	63
<i>Радост препознавања / Нада Милошевић-Ђорђевић</i>	79
<i>Жива реч : зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић / уредници Мирјана Детелић, Снежана Самарџија</i>	79
<i>Сентандреја : српске повеснице / Динко Давидов</i>	89
<i>Српска стематографија : Беч 1741. / Динко Давидов</i>	89
<i>Капија Балкана : брзи водич кроз прошлост Београда / Светлана Велмар-Јанковић</i>	99
<i>Лаза Костић / приредио Љубомир Симовић</i>	105
<i>Лаза Костић : 1841–1910–2010 : [зборник радова] / уредник Љубомир Симовић</i>	105
<i>Топонимија Пивске планине / Радојка Цицмил-Реметић</i>	123
<i>Српска енциклопедија. Том I. Књ. 1–2</i>	135
<i>Надмени савезник и занемарено српство : британско-српски односи (1875–1941) / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	153

<i>Дечанска пустиња : скитови и келије манастира Дечана / Даница Поповић, Бранислав Тодић, Драган Војводић.....</i>	161
<i>Српска државност у средњем веку / Милош Благојевић.....</i>	169
<i>Грамматика и лексика у словенским језицима : зборник радова с међународног симпозијума / главни уредник Срето Танасић.....</i>	177
<i>На траговима Војислава Ј. Ђурића / уредници Дејан Медаковић, Цветан Грозданов.....</i>	191
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен дугогодишњем управнику Библиотеке академику Никиши Стипчевићу.....</i>	197
<i>Птице : књижевност, култура / одговорни уредник Никола Тасић ; уредници Драган Бошковић, Мирјана Детелић.....</i>	207
<i>Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића : зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. год. / уредници Михаило Марковић, Александар Костић.....</i>	217
<i>Кардиологија / уредници Миодраг Остојић, Владимир Кањух, Бранко Белеслин.....</i>	227
<i>Голи оток. Књ. 1–5 / Драгослав Михаиловић.....</i>	233
<i>Флора Србије. 2 / уредник Владимир Стевановић.....</i>	245
<i>Истакнути српски лекари и професори. Књ. 1 / Радоје Чоловић.....</i>	251
<i>Др Лаза К. Лазаревић – живот и дело : [зборник радова са научног скупа] / [уредници Радоје Чоловић, Брана Димитријевић].....</i>	251
<i>О песмама, поемама и поетици Матије Бећковића : зборник радова / [уредници Јован Делић, Драган Хамовић].....</i>	259
<i>Рачунарска интелигенција у саобраћају / Душан Теодоровић, Милица Шелмић.....</i>	269
<i>Саборно гробље у Сентандреји : прошлост и натписи / приредили Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Владан Јовановић, Данијела Радоњић, Димитрије Е. Стефановић (уредник и аутор уводних студија).....</i>	273
<i>Именик аутора, уредника и говорника.....</i>	281

УВОД

Делови укупне делатности САНУ јесу и приказивање књига и зборника у издању Академије, књига и зборника чији су писци и уредници академици, као и приказивање издања института и центара чији је САНУ оснивач. На тај начин се обнародују и оцењују резултати научних пројеката и личног доприноса чланова САНУ. Приказивање књига уторком у САНУ започето је 1991. године и непрекидно траје до данас. Од новембра 2011. године програми се одвијају под називом *Трибина Библиотеке САНУ*. Када је Академијин Извршни одбор то прихватио, истовремено је усвојио и текст који се штампа на свакој позивници:

„Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области науке и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године.

Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.”

Од новембра 2011. прикупљају се текстови написани за Трибину. Сви говорници су добили замолнице да своје прилоге дају за објављивање, али се нису одазвали они који су говорили без написаног текста. Због тога и није могао овај збир радова да буде целовит.

Приказане публикације дате су у хронолошком реду, са основним подацима (наслов, аутор или уредник, место издања, издавач, година). Испод тога, по редоследу казивања на Трибини, уписана су имена говорника с њиховим академским и научним звањима. Потом стоји датум када је књига приказана. Кратка реч уредника, на почетку, изговорена да служи као повезница с беседама које најављује, написана је као израз поштовања према књизи, говорницима и послу на уређивању Трибине. Беседе о приказаним књигама објављују се без измена, како су их аутори послали. Ако неко није дао текст, остаје забележено да је говорио.

У првом делу годишњака презентовани су сви програми од 1991. до половине 2011, под насловом *Приказане књиге уторком у САНУ*, са основним подацима и именом уредника академика Никше Стипчевића.

Други део годишњака *Трибина Библиотеке САНУ* има и такав наслов, са назначеним временским распоном и именом уредника. Потом се нижу беседе о приказаним публикацијама.

Регистар бележи имена поменута у годишњаку, а садржај наслове публикација и ауторе, односно уреднике.

Покретањем овог годишњака прибирају се чињенице које су део историје САНУ, скреће се пажња на Академијину издавачку делатност, упознаје се научна и остала јавност са стваралачким активностима академика и даје се сведочанство (које нажалост није потпуно) о елитном месту за приказивање књига.

С таквим намерама креће први број *Трибине Библиотеке САНУ*. Предлог за покретање *Трибине*, као нове серије, подржали су Савет Библиотеке, Одељење језика и књижевности, Издавачки одбор и Извршни одбор, а одлуку је донело Председништво САНУ 5. априла 2013. године.

Стручне сараднице у припреми приказивања књига биле су библиотекарке Љубинка Васић од 1991. до 2010. и Биљана Јоцић од 2010, у сарадњи са запосленима у Библиотеци и заједничкој служби САНУ.

април 2013.

М. В.

FOREWORD

Among many activities of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) there are public presentations of new monographs or collected papers published by the SASA, written or edited by SASA members, as well as new editions published by SASA institutes and centers. In this way, the results of scientific projects and personal contributions of SASA members are presented to the public eye and made available for assessment. The public presentations of books at the SASA on Tuesdays have been taking place since 1991. As of November 2011, the programmes have been running under the name *of the SASA Library Forum*. Once the Executive Council of the Presidency adopted the new name, it simultaneously approved the content of the text printed on every letter of invitation for the Forum:

“The SASA Library Forum was established so as to present to the public eye new books on science and arts written by SASA members, new SASA publications and the editions of SASA institutes. From 1991 to 2011 Nikša Stipčević, the director of the SASA Library, was the first editor-in-chief of the SASA Library Forum.

Since October 2011, corresponding member Miro Vuksanović, the director of the SASA Library, has been the Forum’s editor-in-chief.”

Since November 2012, the texts of the speeches uttered at the Forum have been collected. All participants received letters of request to hand in their speeches for publication; however, those who gave a speech without prior having prepared a written text did not answer the call. Hence this collection could not have been an integral one.

The publications presented at the Forum are listed chronologically, offering basic information (the title, author or editor, the place of publication, the publisher, and the year of publication). Beneath these, according to the Forum addressing turns, the names of participants accompanied with their academic and scientific titles are written. Afterwards, the date when the Forum was held is given. A short opening word by the Forum’s editor-in-chief follows, uttered in order to serve

as a link to the ensuing speeches, written out of admiration and respect for the publication presented, the participants and the editing task he was entrusted with. The reviews on the books presented are given with no alternations, in the original form the authors handed in. If someone has not submitted a text, their name is nevertheless mentioned among the participants.

The first part of this annual, entitled *The books presented on Tuesdays at the SASA*, brings a list of all programmes held in the period 1991-2011, basic information on the presentations and the name of the first editor-in-chief, academician Nikša Stipčević.

The latter part of *the SASA Library Forum* annual bares the same name, providing information on period when the Forums were held and the name of the editor. There after, the speeches on the books presented ensue.

Index provides names mentioned in the annual whereas the contents include titles of the publications presented, names of the authors, that is, editors.

By commencing this annual publication, the facts that marked the history of the SASA have been compiled, attention is drawn to the publishing activity of the Academy, scientific and non-scientific audiences are informed on creative endeavours of academicians and a sort of a testimony (though unfortunately not a complete one) about an exclusive spot where books are presented is given.

These were intentions that inspired the initiative for the first volume of *the SASA Library Forum*. The proposal to establish *the Forum* as a new Academy series received support from the Lybrary Council, Department of Language and Literature, Publishing committee and the Executive Council of the Presidency, whereas the Presidency passed the decision on April 5, 2013.

Librarians who assisted in the organization of the Forums were Ljubinka Vasić (1991-2010) and Biljana Jocić (since 2010) in cooperation with other Library and Academy employees.

April 2013

M. V

Топонимија Пивске планине / Радојка Цицмил-Реметић. – Београд : САНУ, Одељење језика и књижевности, Одбор за ономастику, 2010

Говорили: дописни члан Александар Лома
проф. др Мато Пижурца
мр Радојка Цицмил-Реметић

У Београду, уторак 20. децембар 2011. у 13.00 часова.

ПЛАНИНА ПРЕМРЕЖЕНА ИМЕНИМА

Често нам се учини да нигде као у планини човек није ближи Богу, а опет нигде као у планини није сам и напуштен. Ако је притом реч о Дурмитору, све се казано увеличава, постаје крупнија истина. И нигде као у планини није човек све око себе именовоа. Тако се осигурао и тако је смишљањем именица умањивао досаду, налазио заговор и игру у језику. Када кажемо да се осигурао, то значи да је поставио оријентире да може тачно казати одакле ко долази, где се шта налази, куда се може преко долина и омара, докле је чије, где се ко настанио. Понекад се чини да планинац има више речи но било чега другог. Када кажемо да је смишљањем именица разбијао самоћу и заговарао се у речима, сведочимо да је стварање имена песнички посао, али практичан и користан свакочасно, откривамо да је именовање стварање матерњег говора, његово богаћење и укопавање у властиту земљу, као што се клеше у камен на њој, у гробну плочу. Планинац творење речи обавља по природном реду, без напора, из основне људске потребе. Зато не знамо да је реч о великом и важном послу.

Одабранима је дато да то виде, запишу или кажу. Међу њих, међу одабранные, уписала се Радмила Цицмил-Реметић, рођена у Шарићима, у Аринама, на Планини пивској, божијом вољом одређена да учини за свој предео што није нико, да напише сва имена места Планине пивске, да то уради темељито, стрпљиво, у вишегодишњем послу, с пажњом према свакој речи као да је жива, да сваку распореди по насељима, а онда у азбучном низу, с акцентима, с објашњењима, с понеком причом, по Вуковом начину, с научном прецизношћу и упорношћу какву нико није још дао пивљанским именима у гори и води, у закосима и шкркама, у доловима, стрменима и главицама, свуда где могу нога и око. Када одселе људи из планинског или било којег предела, мала имена у окућницама загубе се у некошеној трави, у

корову и трњу, у змијарницима. Зато су победиле заборав књиге у којима су такви називи записани. Истовремено, књиге те врсте јесу и одбрана језика и ретких речи у њему.

Двадесет и три насеља на Планини пивској и кањон од Унча до Шћепан Поља, све откуд је Радмила Цицмил-Реметић спластила имена малих и мало већих места, има толико заводљивих и чаробних речи да нико, не само писци и језикословци којима је то основни задатак, неће моћи да у читању не буде зачуђен и изненађен шта је све никло, порасло и родило на том простору где су ветрови непомирени и где су зиме бездушне. Нико неће моћи да објасни како је толико речи извирало онамо где су извори живе воде ретки као најлепше реткости. А сви ће знати да тако мора бити на извору Вукова језика, на извору српског књижевног језика. Пивљани су били први Вукови учитељи. Као да није друкчије ни могло бити. Пива је место где може да се учи како се српски језик умножавао и како се његове речи по најбољем начину изговарају.

И на крају овог записа основни а важни подаци. Књигу *Топонимија Пивске планине* имамо у издању Одбора за ономастику Одељења језика и књижевности САНУ. Њен главни уредник, дописни члан Александар Лома, потом универзитетски професор Мато Пижурница и ауторка говориће о овом јединственом прозивнику дурмиторских знакова.

(Уводна реч уредника)

М. В.

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

На падини Дурмитора која се спушта ка реци Пиви био је некад заселак *Крстац*. Зашто је тако назван, можемо само нагађати. Можда по неком крсту, или раскршћу путева којима су пастири, илирски, влашки и српски, терали стоку на појило, куда су можда пролазиле римске легије и турске ордије. Или по нечем трећем. Када су 1975. Пива и Комарница зајажене код Мратиња, Крстац је потопљен, и у њему четворогодишња школа. Тада су под водом вештачког језера нестали читави предели, скупа са животом који се у њима одвијао: вирови, извори и мочила где се потапала конопља; стене и пећине, где су се можда крили трагови давних времена; бродови, газови и мостови; луке, њиве, гајеви, торови, млинови; насеља и гробља. Врхови брда, на пример Велике Главице, постали су острвца која штрче из језера. Остала су имена: на старим картама и пре свега у сећању оних који су се купали у *Вевојачком*, *Лукином* или *Поповом виру*, млели на *Међеђаку* и носили воду одатле, „метали” овцама на *Торинама*, учили школу на Крсцу. Отада је протекао већ један људски нараштај, и баштиници тих успомена су

већ стари, или, у најбољем случају, средовечни људи, сведоци тога малог „потопа”. У њиховом сећању се та имена још везују са сликама; са њима ће се слике угасити и остаће празне речи. И такве, оне вреде, о чему ћу нешто рећи доцније. Али потоп у овом, и многим другим деловима српског етничког простора, није стао на надморској висини Мратињске бране. Једна друга, мање приметна, али подједнако неумољива поплава прети да постепено прекрије и саме врхове Дурмитора. Акумулирана вода покренула је турбине хидроелектране, намењене ширењу светлости и просвећености. Из дана у дан читали смо у новинама како су сијалице по први пут засјале у том и том забаченом селу, заменивши петролејке. Био је то, у двадесетом веку, један од главних симбола развоја и напретка. Не знам колико је то допринело читању књига у дугим сеоским ноћима. Но извесно је да су телевизијски екрани растеретили тамошње људе потребе да вишак времена између мукотрпних пољских радова и заслуженог сна прекраћују одржавајући и допуњавајући усмено предање акумулирано кроз низ ранијих поколења. Та се акумулација више не пуни, него се брзо празни. Након потапања старе школе у Крсцу тамо је подигнута нова, изнад нивоа језера. Ту школу данас похађа један једини ученик четвртог разреда. Реч је о делу старе Херцеговине која – по изреци – „читав свијет насели а себе не расели”. Електрификација и општи „напредак” – а ту реч више нисам у стању да пишем без знакова навода – нису спасли српско село. Отворили су му очи према масмедијима који занемарују или чак исмевају традиционални и промовишу један други начин живота. Одумирањем села су се локални називи делова земљишта, и они који су остали непотопљени, нашли изложени наглом изумирању. Опустела насеља Пивске планине попуне се коликотолико само лети, када завичајци из градова где су се раселили дођу на одмор у своје старе домове или новоподигнуте „викендице”. Да ли је то начин на који се познавање терена, које се састоји у препознавању топографских објеката означених посебним именима, може предавати из генерације у генерацију? Тешко да јесте. У последњих неколико деценија увелико се зајезерило и замочварило наше колективно памћење.

Та тужна прича може се, мање-више на исти начин, испричати о највећем делу српског етничког простора. Кад је пак реч о области Пивске планине, мање тужном чини је књига коју данас представљамо. Завичајно тле изнедрило је кћер која је стекла довољно знања а задржала довољно љубави према родном крају да му се одужи спасавајући, у задњи час, један суштаствен део његовог језичког и културног наслеђа. Радојка, рођена Цицмил, удата Реметић, професор руског језика, магистар филолошких наука, родом из Шарића у Пивској планини, ставила је себи у задатак да од својих Планинштака у узастопним теренским истраживањима, од краја осамдесетих и током деведесетих година прошлог века – дакле у последњи час – прикупи комплетну микротопонимију свога завичаја и монографски је обради, допуњену грађом раније прикупљеном од стране других

истраживача, у овој књизи, којом се на достојан начин започиње серија „Библиотека Ономатолошких прилога”.

Књигу отвара Увод, где су дате неопходне географске, историјске, етнолошке и дијалектолошке информације. У другом поглављу, *Насеља Пивске планине* понаособ су описана 24 села и део кањона Пиве; кратком опису свакога насеља придодати су подаци о тамошњим породицама, њиховом пореклу и крсним славама; након белешке о информаторима следи попис комплетне микротопонимије сеоског атара. Затим се у трећем поглављу *Семантички аспект* врши подробна семантичка анализа грађе. Ту су имена разврстана на она која у себи садрже географске термине, хидрониме, топономастичке метафоре, фитониме, зоониме, културне термине и антропониме. Свака од ових категорија има унутар себе своје подразделе. Целокупна грађа поново је дата збирно, азбучним редом, у највећем, четвртом поглављу, насловљеном *Речник*. На тај начин прегледно су приказани и микросистеми појединих насеља и целокупна топонимија и микротопонимија истражене области. Грађа је презентирана стручно и акрибично, поуздано акцентована, неретко уз драгоцене ванјезичке податке, као што су предања која се у народу везују за поједини локалитет, објашњавајући му име.

Књига треба да говори сама за себе, и беседе попут ове на њиховим промоцијама никако не могу, поготову не у случају дела тако богатих изворном грађом, заменити њихово пажљиво и виšekратно читање, већ треба само да на њега подстакну. Тој сврси служе опаске о појединим именима које следе.

Овај део старосрпског језичког простора није имао среће као неки други да нађе одраза у сачуваним средњовековним изворима, пре свега повељама. Но, поредећи грађу коју даје монографија Радојке Цицмил-Реметић са топономастичким подацима Светостефанске или Бањске хрисовуље краља Милутина из 1316, које сам сâм истовремено монографски обрађивао, нашао сам низ непосредних или посредних паралела, које довољно речито казују да добар део топонимије Пивске планине није млађи од средњег века: *Бадањ, Бојати, Влачег, Гњила, Губавче, Дозивало, Бед, Јељенак, Јеребиње, Крс, Лиса стијена / усов, Лиси камен, Луки(н) до, Лукови до, Међећа глава, Међузвожђе, Облиќ, Претржи*.

Термини као *планина* чувају своје изворно, старосрпско значење („планинска испаша”). Словенска старина посебно се огледа у архаичним јпосесивима, од којих су најстарији они универбизовани: *Побуђа, Миоча, Унач, Ивање, Безује* и др., док двочлане синтагме као *Прибисаљ* до сведоче о дугом претрајању творбеног обрасца. Особиту старину показује придевски лик *Дуба, у Дубој* (од *дуб* ‘храст’), са аналогијама на старопољском простору; у *Дријени до* имамо можда исти архаични тип, или придев на *ънъ*. *Лукин вир* неће бити од личног имена *Лука* (очекивали бисмо **Лучин вир*, уп. на истом терену *Лучин до*, назив празника *Лучиндан*), него је вероватно

преоблика старинског назива *Луки вир* „криви вир” који је посведочен на ширем подручју данашње северне Црне Горе, а о којем је писао Павле Ивић. Старином одишу и облици двојине као *Куса Рта*. Топономастичар би био разочаран кад грађа не би пружила, као што то чини, знатан број „тамних имена” као *Бис, Жеично, Баурица, Ботун, Межд, Нерин, Саи, Урљај* и многа друга, за која ће тек будућа истраживања показати шта су: предсловенски супстрат, старинска словенска назвања или рани адстрати. Осим језичке, многа имена носе у себи културноисторијску информацију. Тако потопљени *Попов вир* уз топоним *Црквине* подсећа на ловиште у Плаву Бањске повеље – место у језеру где је риболов био дозвољен само манастиру.

Стављајући, на најбољи начин, истраживачима на пољу ономастике, дијалектологије, етнографије и других дисциплина драгоцену грађу на располагање, мр Радојка Цицмил-Реметић овом књигом истовремено подиже споменик своме родном крају, који је имао веома значајну улогу у српској етничкој и језичкој историји а данас је делом потонуо и увелико обезљуђен.

МАТО ПИЖУРИЦА

Библиотека Ономастичких прилога Одбора за ономастику Српске академије наука и уметности започела је књигом Радојке Цицмил-Реметић *Топонимија Пивске планине*. Верујем да је то био стицај срећних околности да се појављивање доброг рукописа сретне са узнатредовањем у ономастичким истраживањима и сазрелом идејом за покретање посебне едиције Ономатолошких прилога.

Најпре кратак преглед садржаја, уз основне информације и понеку напомену, углавном начелне природе, верујем корисне за припрему сличних књига из едиције.

Реч унапред доноси кратка обавештења о времену и начину прикупљања грађе.

I. *Увод* (са картом Пиве у прилогу, на којој је назначено испитивано подручје са уписаним именима обрађених насеља) раздељен је под три подналова: 1–1 *Територија и прошлост Пивске планине*, 1–2 *О досадашњим језичким и етнолошким испитивањима области* и 1–3 *Језик и топонимија*. Прва два дела одликује зналачки направљен избор информација, примерен профилу књиге. Избегнут је ризик широких залаза у историју и историјску географију, демографију, етнологију и етнографију; нађена је права мера и у обавештењима о досадашњим језичким испитивања Пиве. Радојка Цицмил-Реметић руководила се при том избором акцената који су битни или за интерпретацију ономастичких података или се уз помоћ тих факата из ономастичке грађе ишчитавају језичка сведочанства. Одељком 1–3 (*Језик и топонимија*) изашла је из оквира прегледне интерпретације од раније

углавном познатог а незаобилазног за ову врсту истраживања. Овде прегледно илуструје ишчитавање прошлости „из локалног ономастикона”, пре свега из топонимије, али и из патронимије. Од 1.1 до 1.5 даје хронолошки етно-историјска сведочанства: романски и/или у језичком смислу романизовани супстрат, потом сведочанства о словенској компоненти, ретким и зато важним потврдама „о средњовековној привредној активности на тим просторима” (на пример *Сасина* и *Саи* у литератури се повезују са средњовековним рударима Сасима, а *Коло* са топионицом метала), о турском периоду (у илустрацијама најпотпунији део) и на крају о траговима новије историје (20. века). Добрим избором неспорног и илустративног није упала у ризик нити етимологизирања нити посезања за наглашено егзотичним. Прво би, и када не би било сумњиво, нарушило конзистентност добро профилисане књиге, а друго свођење комплексних ономастичких информација на ретко и необично, будући да зна да је ономастика „најречитија” када говори својом комплексношћу и аутентичном системском логиком.

Део поглавља од 1.6 до 1.9 „оверава суд” о ономастици као извору за дијалектологију, историјску и савремену. Колегиница Цицмил-Реметић издваја: систем акцентуације (правим знацима биће драгоцене акценатске особености двојинских форми), судбину гласова *x* и *φ*, јекавско и ново јотовање (одраније познатој паралели *кози – кођи* у *Кођи врз* (понегде и *кожђи*), овде одговара загонетно *Овћена долина*, *Овћени до*, *Овћени доли*, *Овћени под*, *Овћено брдо*, *Овћине – Велике и Мале*) и архаичне црте из творбе и дефлекције. Ретко се налази овако поуздана и богата документација за изражавање посесије суфиксом *-јъ* и за окамењену двојину (избор илустрација са тих спискова ишао би на штету целине утиска). Добро су посведочени множински облици без проширења *-ов-* одн. *-ев-*.

II. *Насеља пивске планине (25–75)*, заједно са *Речником* на крају књиге, централни је њен део. Најпре ауторка објашњава сам поступак – шта доноси и којих се принципа држи. На пример, да су о Пиви објављене две обимне монографије етнографског и етно-историјског карактера, што јој је омогућило да се за ову прилику ограничи само на географско ситуирање обрађених села (и зато их, с разлогом, наводи топографским редом, „по географском критеријуму”) и навођење основних података о њиховој историји, становништву и сл., да би онда прешла на комплетне спискове прибележене микротопонимијске грађе, као инвентар (дат азбучним редом), акцензован, али овде без коментара и додатних обавештења о морфолошким одликама тла и другим мотивационим основама именовања, пошто те податке даје у *Речнику* и у поглављу *Семантички аспект*.

III. *Семантички аспект (77–142)*. Најпре објашњава да у семантичкој класификацији микротопонимије у нас нема усаглашених критеријума, па се, по правилу, истраживачи придржавају специфичности испитиваног подручја, односно релативно аутономно осмишљавају поделе према

садржају прикупљеног ономастичког корпуса. Илуструје то у напомени, у кратким цртама, поступком неколико неспорних ауторитета у овој области са подручја донедавне Југославије. Њеним (експлицираним) недоумицама и потешкоћама (нпр. чињеница да није спорно да један термин може да се нађе и у двома семантичким групама) додао бих и још једно начелне природе: где су границе, из данашње перспективе гледано, између неспорних географских термина и топономастичких метафора? Конкретније – у основи немалог дела географске терминологије и у оронимији и у хидронимији су топономастичке метафоре. Радојка Цицмил-Реметић се, мудро, не исцрпљује у „теоретизирању”, него налази практичан образац и грађу разврстава:

III–1. Географски термини у топонимији: III–1.1. *Називи уздигнутих облика*, III–1.2. *Називи улегнутих и равних облика*; **III–2. Хидронимија;** **III–3. Топономастичке метафоре:** III–3.1. *Метафоре по облику и изгледу*, III–3.2. *Метафоре по квалитету*, III–3.3. *Метафоре по намени*; **III–4. Фитоними:** III–4.1. *Дрвеће*, III–4.1.1. *Шумско дрвеће*, III–4.1.2. *Родно дрвеће*, III–4.2. *Јагодичасто воће*, III–4.3. *Житарице и поврће*, III–4.4. *Траве и биље*; **III–5. Зооними;** **III–6. Културни микротопоними:** III–6.1. *Микротопоними у вези са узгојем и смештајем стоке*, III–6.2. *Микротопоними у вези са обрадом земље, узгојем житарица и других повртарских култура*, III–6.3. *Остали културни топоними*, III–6.4. *Верски документи и сакрално у топонимији*; **III–7. Микротопоними образовани од антропонима:** III–7.1. *Микротопоними изведени од родбинских односа, пола и узраста*, III–7.2. *Топоними изведени од занимања, звања и титула*, III–7.3. *Микротопоними изведени из етнонима*, III–7.4. *Ојконими изведени од презимена*, III–7.5. *Микротопоними образовани од презимена*, III–7.6. *Микротопоними изведени од антропонима (личних имена, надимака и хипокористика)*, III–7.7. *Двочлани микротопоними изведени од микропонима*, III–7.8. *Једночлани микротопоними изведени од антропонима*.

Неколико напомена у вези са овим поглављем: (1) Иза извођења географских термина са статусом одреднице и формирања одредничког чланка (по правилу са потпуним списком потврда, понекад и са описом и коментаром) стоји големи и зналачки труд. Подређујући терминолошки аспект прегледности и стицању увида у целину комплексне семантике, одступила је од уобичајеног лексикографског поступка, па као одреднице налазимо: *вршак* и *вршичићи*, *главица* и *главице*, *грета* и *греде*, *влака* и *влаке*, *до*, *долови* и *дола*, *долина* и *долине*, *јама* и *јаме*, *криш* и *криши* (под *криши* је дат и двојински облик *Крша*), *под*, *поди* и *подови* (и с великим почетним словом двојински облик *Пода*), *продо*, *продоли* (и *продоца*), *рупа* и *рупе*; *камен/каменов* и *камен* (илустровано: *Камена главица*, *Камена ђевојка*, *Камено сијено*, *Каменова главица*). (2) Мислим да није требало са ијекавског терена давати одреднице у екавском лику (нпр. *венац*, *стена*, *брест*), јер се екавски ликови наравно не могу сматрати јединим стандардизованим ликом

(наравно, нити метаформом). (3) Штета је што није на одговарајућем месту прештампан (макар и непрерађен) прилог о хидронимији Пиве. (4) Случајно је испуштена понека одредница (као *бријег*, *обод* у топ. *Ободина*, *Ободинска пећина*, *Обођа* и *Обођи*, потом *цијенац*, можда *драга* у топ. *Одраг*, *стржје* у топ. *Велико стржје* одговара познатом оронимском термину *утрг* и сл.), а мислим да би такав статус могла да понесе још покоја метафора (нпр. *језик*, потом *ракље*, ако се има у виду да су издвојене *сове* и сл.).

IV. *Речник*. У овом поглављу је азбучним редом дато право богатство готово беспрекорно уређене микротопонимијске грађе. Речник је акцензован, има разлога да верујемо врло поуздано. Ретко је колегиница Цицмил-Реметић превидела да давањем косог падежа наговести парадигму ако она може уопште бити спорна иоле упућеном србисти, дијалектологу посебно. Било је то нужно када се ради о траговима двојине, а за то је ауторка готово увек имала осећаја. Уп. нпр. *Врта*, ген. *Врта*, лок. у *Вртура*, *Гаја*, ген. *Гаја*, лок. у *Гајима*, уз мн. облик *Гајеви*, *Говеђа дола*, ген. *Говеђије дола*, према *Доли* и *Долови*, *Дола*, ген. *Доли*, лок. у *Долима*, *Ивањ/Иван дола* и *Продоца*, наспрам *Доли*, *Иван доли* и *Долови*, *Краја*, лок. у *Крајима*, поред у другом селу паралелних ликова *Краја* и *Краји*, *Пода*, ген. *Пода*, лок. у *Подима*).

Знаљачки су многи топоними коментарисани, понекад прозирно изворно (јер за народ нема тајни које не знају одгонетати), али увек чувајући се сумњивих импровизација и још сумњивијих етимологизирања, чему су склони површни зналци (и још чешће незналци) у које не спада аутор ове књиге. *Поглед* је једном „превој између села и бријега, одакле се добро виде кањон Комарнице са околином”, други пут „зараван над кањоном Пиве, одатле се лепо виде његов део и Мратиње”, у трећој потврди „брдо код Касова дола у Шарића гори”. Сличан опис налазимо и за две потврде за *Погледину* и за три појављивања *Погледина*. У азбучном роману *Семољ земља* Мира Вуксановића о 909 планинских назива (без „наменског” тражења) били би то *Искочак* и *Јавкаш*. (Он кроз књижевни текст одгонета семантику.) У Пивској планини *Ждуло* је „узан теснац међу гредама” (јер се кроз њега „здуло”, а не „дуло”, у Ровцима и Морачи би то било *дуло*, али је и за једно и за друго нејасно да ли је у основи *дути* или *дупсти*, или пак и не мора бити исто). Потврђено је очекивање: *Сопот* има извор. С обзиром на покушаје етимолошких решења занимљив би био податак да ли има извора, у виду јачих врела односно издана, макар у време обилних киша, у *Нерин долу* и *Нерин кориту* или из *Нерин греде* или *Нерин пећине*. Ако би се *Бигождерине* и *Биргачица* могле свести на основу *бигбр-*, *Сиге* би биле њихов значењски синонимијски пар. И Пивска планина има своје *Платије* (стрме литице) и *Петкове платице*, што бих смео само у површној импровизацији и по сазвучју повезати, и томе додати *платичаст* и *расплатити* („расећи равним резом”).

Најбољи тест савесности и научног поштења мислим да је уверљива потпуност пописа микротопонимије. Уверљивост видим на пример у

густини премрежености називима једног ипак релативно малог простора, што није особени дар нити самог језика нити оскудице и онда драгоцености сваког брежуљка и заравни, с којих се може нешто узети за одржавање голог живота. Тек оптималан и потпун попис показује разноврсност и необичност. У овако систематизованој грађи „прогледају” опозиције попут *велики – мали* (нема *вељи*, што је важан лингвогеографски податак), *дебели, обли – оштри* (и *танки*). Занимљиво је да је безмало богатији регистар термина (и топонима) са значењем улегнутих и равних морфолошких облика тла него уздигнутих. Међутим, и за то има ономастика валидна објашњења.

V. У *закључним разматрањима* спретно је извучен поглед на целину грађе. Добро је поступила што није поновила на права места смештена запажања по областима, већ је отишла корак даље у корист систематичности и свеобухватности. Иза *Закључних разматрања* следи резиме на руском језику и на крају књиге, с мером изабрана, најважнија *литература* (са скраћеницама). У *Прилозима* је дато 49 прелепих фотографија у боји, углавном пејзажног карактера.

Наравно, важно је отворити едицију књигом која може да послужи за углед. Њу одликује поузданост, у смислу уверљиве оптималне потпуности теренског бележења и тачности записа, и узоран начин обраде и презентације. Урађена је ова књига с ентузијазмом који није погрешно усмерен. Она је и уверљив позив да се неисцрпно народно благо као споменик људском памћењу побележи и публикује. Додао бих: ономастика је пре свега творевина језика, језик сâм. А коју он има у овом сегменту и поетску снагу сведоче песници (да поменем само неке) – Љубомир Симовић, Матија Бећковић, Милосав Тешић. Није олако „скован” наслов *Лелејска гора* нити, на пример, *На Дрини ћуприја*. А није неизазовно откуд име пивском *Безују* или покушати повезати, и открити мотивациону основу, из пивског кањона *Утлача* и ровачког катуна *Утлица*. Све што бих рекао даље импровизујући могло би покварити сјајан утисак о вредном труду колегинице Радојке Цицмил-Реметић.

РАДОЈКА ЦИЦМИЛ-РЕМЕТИЋ

Обраћа вам се аутор привилегован дугим списком оних који су га око припремања и промоције ове књиге задужили. Захваљујем промоторима: академику Миру Вуксановићу, домаћину и иницијатору овог разговора, академику Александру Ломи, уреднику издања, и професору Мату Пижурици на овако лепим речима. Посебну захвалност дугујем Српској академији наука и уметности, која је књигу укључила у свој издавачки план. Топонимијом Пивске планине започета је нова серија, чиме је аутору указана посебна част. У свим фазама рада на студији аутор је могао

рачунати на помоћ свога супруга Слободана Реметића. Иза беспрекорне компјутерске припреме текста за штампу стоји пословична умешност господина Давора Палчића.

Они који су аутора понајвише задужили, како то обично бива у животу, углавном више нису са нама. Топонимија Пивске планине прикупљана је у оквиру научноистраживачког програма Српске академије наука и уметности, прецизније: по писаној инструкцији академика Павла Ивића и упутствима његовог, на том озбиљном задатку најближег сарадника, професора Светозара Стијовића. Стицај околности није дао да и они дочекају обелодањени резултат у основи заједничког напора. Рад са информаторима аутора је даривао искуством за незаборав, привилегијом какву само пожелети могу теренски истраживачи. Респектујући хијерархију вредности на релацији опште–појединачно и с наглашеном спремношћу да лични комодитет подреде општем интересу, моји Планинштаци су, у јеку најважније, али и најтеже сезонске обавезе – кошевине, без изузетка, одлагали своје алатке и сатима стрпљиво набрајали топониме свога села и свога дела „планине” и „бријега”, како у Пиви означавају кањоне четирију река. Импоновали су не само разумевањем значаја целог посла него још више горштакком луцидношћу и проницљивошћу, способношћу да брзо разраде своју методологију саопштавања, односно пописа чињеница, прве и најважније фазе оваквих подухвата. Најкориснији су били разговори са више учесника. Док би један низао топониме, други су га пажљиво пратили, да му шта не промакне, да штогод „не прескочи”. Без таквог односа мојих саплеменика према важном делу културне баштине ових десетак хиљада топонима тешко би се могло прикупити и уоквирити корицама једне књиге. На нивоу мојих информатора били су и њихови синови, кумови, рођаци, комшије интелектуалци, које су школа и животни позив одвели подаље од Пиве. Сви они, без изузетка, радо су прегледали сређене спискове топонима свога села, по потреби и из ближег окружења, чиме су се завичају одужили, а аутора монографије озбиљно задужили. Њихова имена, као и подаци о информаторима, углавном су наведена на одговарајућем месту у књизи, што ме ослобађа обавезе да то у овој прилици чиним. О вредности садржаја ове књиге судиће струка, а њен аутор крупну сатисфакцију налази у чињеници што је својим скромним прилогом допринео општој оцени да је Пива стала у ред најиспитанијих области српског етничког и језичког простора узетог у целини. Пивљанима свакако прија податак да су сви обимнији прилози монографског ранга из домена етнографских и језичких прегнућа објављени као издања Српске академије наука. На лингвистичком пољу доминирају две магистралне студије професора Јована Вуковића, а захваљујући Светозару Гаговићу наука је добила увид и у лексичко благо Пиве. Књига која нас је данас окупила доноси све топониме забележене у 24 села Планине, а семантичком обрадом обухваћена је и грађа из села Црне Горе, раније обрађене и објављене у Ономатолошким прилозима, гласилу истог издавача.

Садржај књиге вишеструко потврђује одавно „стално место” у науци да се прошлост једне области јасно и верно ишчитава из њеног именослова, који личи на снег у коме се разазнају трагови свих цивилизација и народа који су га насељавали и, звано или незвано, посећивали. Тај снег се у нашем случају топио брже но у многим другим крајевима, јер је Пива изградњом хидроелектране прогутала део свога именослова, а демографска ерозија депримирајућих размера и називе заштићене од воде журно је преводила у историју, боље рећи – у заборав. Аутору остаје утеха да је на овом делићу српске земље трка са временом добијена у последњи час. Топонимија Пивске планине говори како су се на високом платоу Пиве, оивиченом прелепим речним кањонима, примера ради, антички народи срели са Римљанима и њиховим потомцима, како су се на истом терену Србима придружили Саси, а касније и Селџуци, како су се, вољом историје, на истом месту нашли Свети Сава, Херцег Стјепан и Тито.

У сваки, па и пивски, ономастикон уткане су људска невоља, мука, чежња и радост. О свакодневним недаћама и напору који се мора уложити да би се опстало на врлетном и безводном терену, да би се дошло до „залогаја љеба” уверљиво приповедају: *Некосине, Злокос, Злодола, Злоступ* и сл. Ни хитроноги и лаконоги брђани не крећу се лако тереном ишпартаним називима типа: *Љути криши, Ждријела, Гребен, Кипин, Понор, Стрмоглавица, Сурдуци, Точила* итд. Бог ипак није заборавио своје Пивљане па се преко: *Прелаза, Пролаза, Улазака, Излазака, Почивала Стаза, Седећег кука и Царских врата* стиже до питомих потеса и природних лепота какви су: *Бисерчићи, Добри до, Добродола, Лијени под, Лијено присоје, Милогора, Милобор, Рамилуша, Слатковуша* итд.

Своје слово захвалности свима који су ме задужили у овом вишегодишњем послу приводим крају у сети због немиле стварности, због једног, на први поглед необичног апсурда. У суровим безводним и беспутним условима и временима, док се робовало туђину, Пива је била густо насељена и пренасељена. Вишак њеног становништва сеобе су надалеко разносиле и многе опустеле крајеве оживеле. А када се на Планини, како би рекли моји саплеменици, „живот уначинио”, испоставило се да тамо више нема ко да га живи. Нереалне су жеља и нада да ће у скорије време доћи до, по кодексу грубе, административне номенклатуре, ревитализације моје Пиве, али једна жеља укотвила се, убеђена сам у то, у рамове реалности. Желела бих да промотори књиге, којима је аутор бескрајно захвалан, и други учесници овога окупљања, који то већ нису учинили, на лицу места провере утисак стечен из прилога на крају монографије о раскоши терена уоквиреног кањонима река лепотица и громадним Дурмитором. Да отаборе испод Пруташа, да прођу кроз кањон Сушице, и Комарнице, да са Погледина осмотре „Тару валовиту”, која уместо „коња и јунака” на сплавовима данас проноси туристе из целог света. Да се увере да Дрина од Саставака подуго тече предвојена, обојена различитом бојом воде двеју приносица, својих

градитељица. Да одморе очи на лепоти коју је Бог створио, а људска рука још није уништила. Још није, али силовито и нажалост све ефикасније јуриша на дарове Бога и неба.

И на крају, свим присутним хвала на указаној пажњи. Доласком на промоцију ове књиге учинили сте велику част њеном аутору.